SWEDISH NATIONAL HERITAGE BOARD
RIKSANTIKVARIEÄMBETET

KUNGL. BIBLIOTEKET
National Library of Sweden

Kungl. Vitterhetsakademien

Meddelanden från RiViH-projektet

Riksantikvarieämbetets & Vitterhetsakademiens äldsta historia

Nr 5 2025

FRÅN OSS ALLA TILL ER ALLA

2025 lider mot sitt slut och RiViH-projektet avslutar året med ett fullspäckat vinternummer. Här kan du läsa om Birgittarelikvariet och Linköpingsskatten – en historia som följer heliga Birgittas reliker från det medeltida Rom till 1600-talets Antikvitetskollegium, via en åker utanför Linköping. Henrik Klackenbergs artikel berör svensk heraldik under 1600-talet. Här får vi lära oss om J. H. Rhezelius vapenböcker, två av Sveriges äldsta heraldiska handskrifter, vilka visar hur ämnet etablerades som ett nytt kunskapsområde vid den här tiden. Tobias Sundin belyser källvärdet i den Ekdahlska samlingen i Riksantikvarieämbetets arkiv. Denna är en rik, men länge outnyttjad resurs för lokalhistorisk forskning om Norrland.

I tre bidrag presenteras material som digitaliserats under hösten. Patrik Granholm och Chris Haffenden redovisar nypublicerat material ur Kungliga bibliotekets F-samling, inklusive handskrifter av Stiernhielm och Peringskiöld. Riksantikvarieämbetets Ämbetsarkiv 1 är tillgängligt i sin helhet via Arkivsök, och de senaste publiceringarna presenteras med en källkommentar. Samma gäller för de senaste tillskotten från Ämbetsarkiv 2.

Magnus Källström bidrar med två artiklar. I den första analyserar han hur Johan Peringskiöld använde rödpennan vid sina bearbetningar av runstensmaterial – en detalj som förtjänar större uppmärksamhet. I det andra bidraget avslöjar Källström hur RiViH-projektets digitaliseringar har gjort det möjligt att lokalisera en sedan länge eftersökt anteckning som Peringskiöld skulle ha gjort om den sedan länge försvunna och misstrodda Skälbystenen i Grödinge.

Ola Jensens bidrag berör äldre tolkningar av forntida gravskick, och visar hur synen på dessa gravar utvecklades: från 1500-talets spekulationer om jättar till 1800-talets vetenskapliga metoder, där gravar blev centrala för arkeologins framväxt och för förståelsen av förhistorien.

Avslutningsvis vill vi, precis som i förra numret, bjuda in doktorander och forskare till vårt nätverk. Mer information hittar du sist i detta nummer.

God jul!

Peringskiöld med rödpennan

Magnus Källström

I ett tidigare bidrag (Källström 2025, s. 12–13) har jag framhållit hur Johan Peringskiölds runstensavbildningar genomgår en förändring efter Hadorphs död den 12 juli 1693. I sina originalteckningar från Södermanland har han ofta skildrat det omgivande landskapet, men det är inte alltid som detta har fått någon plats på de slutgiltiga träsnitten, vilket jag gissade berodde på direktiv från Hadorph. När Peringskiöld 1693 tar över ledningen för Antikvitetsarkivet förändras också träsnitten. De blir betydligt större och kan ibland fylla en hel foliosida. Ofta visar de omgivningarna och ibland även andra fornlämningar. Det ligger nära till hands att tänka sig att förebilden har varit de kopparstick som under samma tid graverades efter Eric Dahlbergs teckningar för det planerade *Svecia*-verket.

Redan i september 1693 – alltså bara ett par månader efter Hadorphs död – planerade Peringskiöld att resa till olika platser i Uppland för att komplettera de tidigare undersökningarna och önskade därför rekvirera ”femtijo dahler sölfmynt. till Resepenningar, förtäring och hästar för Tree Personer, nembl. mig undertecknader samt Rijtaren och en Resedräng, som upränsar de måsswuxne Runestenar” (citerat efter Schück 1935, s. 129). Som synes skulle Peringskiöld ha med två medhjälpare på resan: en som hade i uppdrag att rengöra runstenarna och en som skötte det praktiska ritarbetet. Detta visar att Peringskiöld inte längre ritade själv utan hade övertagit den uppgift som tidigare måste ha tillkommit Hadorph under de antikvariska resorna, nämligen att fastställa vad som var ristat på runstenarna och bestämma hur det skulle avbildas.

Även under de påföljande åren anhåller han om medel till resor för att dokumentera runstenar som antingen hade hoppats över vid de tidigare undersökningarna eller som hade upptäckts i mellantiden. Handskriften Fl 5:3 (som är sammanbunden med Fl 5:7) innehåller teckningar utförda under några av dessa resor. En del har uppenbarligen tillkommit före Hadorphs bortgång som teckningarna av ett par runstenar i Östra Ryds socken (U 166, U 168), vilka båda är daterade den 12 maj 1693. Även en odaterad teckning av runstenen Sö 282 i dörren till Botkyrka kyrka ska troligen räknas hit, eftersom vi vet att Hadorph den 29 maj anhöll om respengar för ritaren Ulf Christopherson ”till en kort uthresa i dag och i mårgon att afrijta i Bootkyrkia några saker i min och Assessor Peringes närwaru” (Schück 1935, s. 128). Detta tyder på att teckningen av Sö 282 kanske inte är Peringskiölds eget verk, som man hittills har tagit för givet. Längre fram i samma ritbok förekommer dock teckningar av ett par runstenar på Selaön (Sö 192, Sö 193) samt av en runhäll vid Lagnö på Aspö (Sö 175) i Södermanland, som han har signerat med eget namn 1694.

Medan tidigare antikvarier tänkte sig att runstenarna skulle utges som ett separat verk, menade Peringskiöld att de i stället borde ingå i en brett upplagd antikvarisk beskrivning av Sverige som också omfattade andra fornlämningar, kyrkor, epitafier, vapen, sigill m.m. (se SöR s. LXXXII f.). De resor som han företog åren efter Hadorphs död hade uppenbarligen till syfte att komplettera det tidigare insamlade materialet inför detta omfattande verk. I augusti 1694 anhåller han exempelvis om respengar till sig själv och ytterligare två personer ”effter iag måste till Upland att uthi Waxala, Ulleråkers, Bälinge och Norunda härader endeles collationera de förr aftagne monumenter och endeles det åtherstående med flere märkwärdigheter i acht taga, särdeles som iag samma häraders Antiquiteter tänker nu aldraförst på trycket uthgifwa, sedan iag dem originaliter reviderat hafwer och kringreest” (citerat efter Schück 1935 s. 129).

Det var alltså i området kring Uppsala som det stora verket skulle ta sin början och de två

Fig. 1. Hadorphs och Leitz träsnitt i Fh 2 av runstenen U 1074 i Bälinge kyrka med Peringskiölds korrigeringar samt hans redaktion av inskriften. Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

volymer som faktiskt blev slutförda (Peringskiöld 1710, 1719) omfattar ett par av de omnämnda häraderna: Vaksala och Ulleråker (det senare inklusive Uppsala stad). Peringskiöld gick också grundligt till väga genom att personligen på nytt genomresa de områden där Hadorph redan hade varit för att kontrollera och komplettera det tidigare insamlade materialet. Av runstenarna hade det ofta redan skurits träsnitt och många av dessa infördes som de var i de två tryckta volymerna, men av de avdrag som finns i hans handskrifter framgår att han ursprungligen hade haft högre ambitioner.

Det är särskilt tydligt i den volym av handskriften *Monumenta Sveo-Gothorum* som har ägnats Tiundaland (Fh 2) och som inleds med Bälinge härad. Till skillnad från många av de övriga volymerna finns här ofta en ganska omfattande text till de inklistrade träsnitten, där runstenarna beskrivs och tolkas. Man ser också hur Peringskiöld har använt det tidigare insamlade materialet. På många av träsnitten finns nämligen ändringar, ofta med rödkrita, ibland med blyerts. Dessa tycks inte ha gjorts på fri hand, utan måste ha tillkommit i samband med de kollationer i fält som han hade föresatt sig att göra. Ibland uppträder vid sidan av det äldre träsnittet också ett helt nytt träsnitt och det bär då hans egen signatur.

Som exempel kan nämnas runstenarna vid Bälinge kyrka, som var och en på sitt sätt illustrerar hur han har arbetat. I dörren till vapenhuset låg vid denna tid U 1074 som trappsten, vilket är en av de få runstenar som har signerats av runristaren Likbjörn. Stenen har senare försvunnit och de äldre avbildningarna är därför av stor vikt för vår kunskap om denna ristares egenheter. I Fh 2 är runstenen representerad av ett träsnitt med Hadorphs och ritaren Johan Leitz initialer (fig. 1). Stenen hade tidigare också avbildats av Johannes Bureus och Jonas Håkansson Rhezelius, vars teckningar idag ingår i andra delar av F-samlingen.

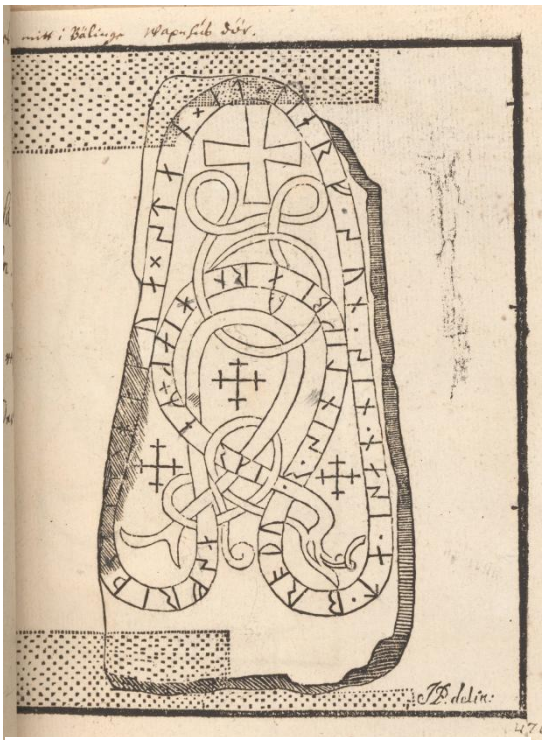

Fig. 2. Peringskiölds eget träsnitt av runstenen U 1074 i Fh 2. Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

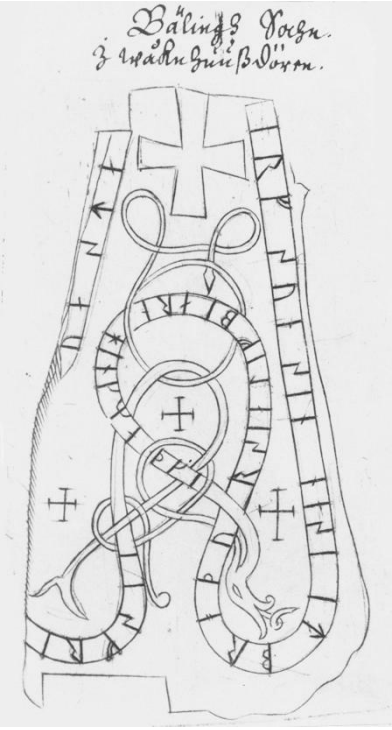

Fig. 3. Sigismund von Vogels kopparstick av Bureus teckning i Ff 6 i Kungliga biblioteket. Foto: ATA (PDM).

Enligt Hadorphs och Leitz träsnitt ska inskriften ha lytt:

iasfriþ ...ua × stan ...trf sun sin · nasi · at · broþur · sin likbiarn hiak + me

Det avdrag som finns inklistrat i Fh 2 (bl. 18r, se fig. 1) har Peringskiöld bearbetat dels med rödkrita, dels med blyerts. Rödkritan har använts för korrigeringar och kompletteringar. Exempelvis har en inledande **i**-runa strukits, den dödes namn som tidigare hade lästs som **...trf** har ändrats till **...-erf** och det sista ordet, där Hadorph endast har **me** har fullständigats till **merki ·**. Med blyerts har det inkompletta ordet **...ua** ändrats till **hakua**, en av de små ormfigurerna har fått ögon och vissa ändringar har även gjorts i ornamentiken nedtill till höger där man skulle vänta rundjurets huvud, men där det som finns på träsnittet mer liknar en fot.

Framför den aktuella sidan sitter ett annat träsnitt (fig. 2), vilket är signerat av Peringskiöld (”JP. delin:”). Det är denna läsning av inskriften som har lagts till grund för återgivningen i *Upplands runinskrifter*, nämligen:

asfriþ --- hakua × stan × at × tierf · sun · sin · nasi · at · broþur · sin likbiarn hiak + merki ·

Till skillnad mot Hadorphs och Leitz träsnitt och även de två äldre avbildningarna är texten här i stort sett fullständig och inkluderar även några runor som ska ha varit dolda under den ena dörrposten. Det är tydligt att denna avbildning inte bara innehåller nya iakttagelser som har gjorts på stenen utan även ett visst mått av rekonstruktion utifrån sammanhanget. Rundjuret har här också fått ett mera klassiskt format huvud. I det senare fallet är källan lätt att peka ut. Huvudet är uppenbarligen hämtat från det kopparstick som Sigismund von Vogel hade utfört på grundlag av Bureus teckning (fig. 3) och det bygger alltså i detta fall inte alls på Peringskiölds egna iakttagelser. Detta förklarar också varför huvudet skiljer sig så markant från de rätt otympliga rundjurshuvuden som förekommer på de två andra stenar som Likbjörn har signerat (U 1095 och U Fv1976;104).

Om man även beaktar en senare läsning av stenen, nämligen den som gjordes av Olof Celsius 1725 (Fm 60:1 s. 157, refererad i UR

Fig. 4. Träsnittet av runstenen U 1076 i Fh 2 som bygger på Bureus avbildningar. Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

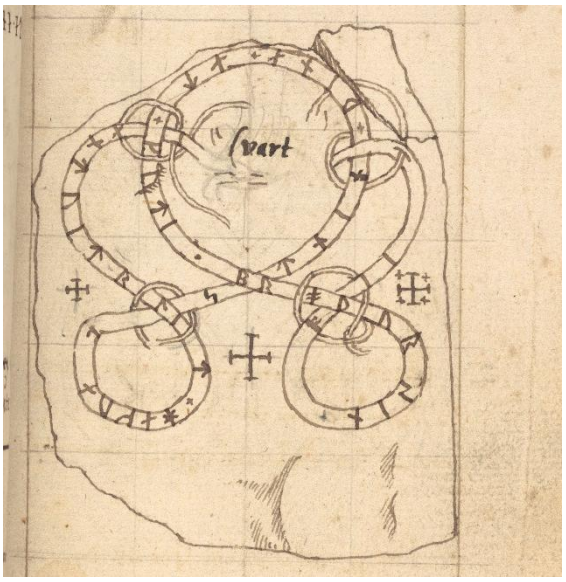

Fig. 5. Bureus originalteckning av runstenen U 1076 i Fa 10:2. Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

4, s. 369), står det klart att det på 1600-talet nog aldrig har funnits mer bevarat av inskriften än:

asfri...ua × sta-...-erf · sun · sin · nasi · at · broþur · sin likbiarn hiak + merki ·

Det övriga är en rekonstruktion av Peringskiöld, låt vara en mycket sannolik sådan. Peringskiöld har alltså inte bara granskat inskriften i fält och konsulterat det äldre dokumentationsmaterialet i Antikvitetsarkivet, utan även tillfört sådant som ingen egentligen hade sett.

Om ett annat tillvägagångssätt vittnar runstenen U 1076 från Bälinge kyrka, om vilken han skriver (Fh 2 bl. 20r):

> Sammaledes hafwer här på kyrkiegården uthan för wapnhuset funnits en annan Runesteen, hwilken wid förbemälte kyrkians brand och af det genom Eld nedfallne tornet blifwit förbränder och sönderspulken, så att han nu mehra inthet fullkoml. läsas kan; ty hafwer iag lichwäl för dess märkwärdighetz skull betiänt mig af Sahl. Burei i wählmachten aftagne Ritning, den han i twenne sine MSS. N° 7. p. 47. och N° 8 p. 20. infört hafwer, och iämwähl i koppar uthstuckit och aftrykt, N° 23. uthi denna bijfogade mynd och öfwerskrifft, som iag sedermehra i trä effter wår proportionerade Scal uthskära låtit.

Peringskiöld har alltså låtit göra ett nytt träsnitt efter Bureus avbildningar och anpassat det till den skala som han själv använde. Det kan dock noteras att det inte finns några skalstreck på ramen runt stenen (fig. 4). Träsnittet har fått signaturen ”IB. delin.” och avdraget i Fh 2 har också försetts med noggranna källhänvisningar till Bureus handskrifter.

Huvudkällan för träsnittet har uppenbarligen varit Bureus teckning i Fa 10:2 (fig. 5) och Peringskiöld har troget återgivit inskriften efter denna. Beträffande ornamentiken har han däremot företagit en del förändringar. Mittytan upptill var uppenbarligen svårt skadad redan när Bureus såg stenen och han har här låtit slingändarna sluta blint och tillfogat ordet ”svart”. På träsnittet i Fh 2 har rundjuret däremot fått både huvud och svans och även de mindre slingorna har försetts med sådana. Rundjuret biter också över sin svans på ett sätt som inte alls ser genuint ut. Det är tydligt att allt detta är tillagd av Peringskiöld på fri hand och att det inte återger något som har kunnat iakttas på stenen. I UR (4 s. 374) används träsnittet som den primära källan för inskriften, vilket är något märkligt när det uttryckligen bygger på teckningar av Bureus som ännu finns kvar och som därför borde sättas i första rummet. Samtidigt är avvikelserna i själva runtexten inte särskilt stora.

Som ett tredje exempel kan nämnas runstenen U 1077, som är den enda av de runstenar

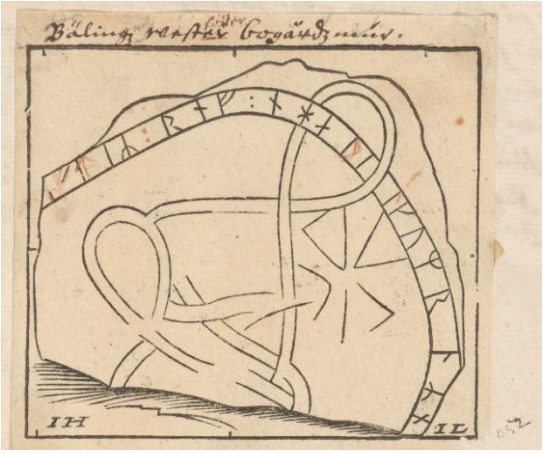

Fig. 6. Träsnittet av U 1077 i Fh 2 med Peringskiölds korrigeringar i rött. Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

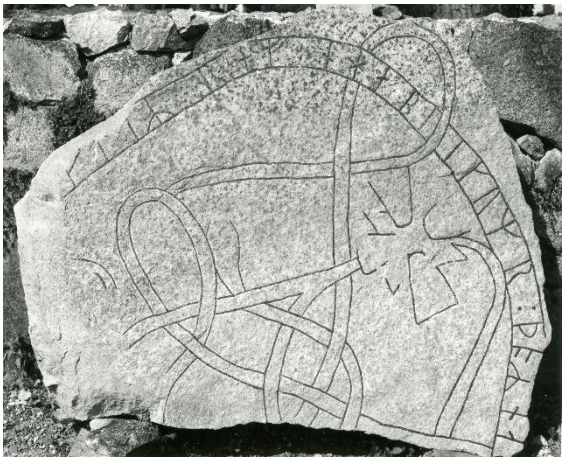

Fig. 7. Runstenen U 1077 efter återfyndet 1977. Foto: Helmer Gustavson 1980 (ATA, CC BY).

som Peringskiöld såg vid Bälinge kyrka som fortfarande finns kvar. Den ger oss alltså möjlighet att kontrollera hur ändringarna med rödkrita förhåller sig till verkligheten. Stenen vid tiden för utgivningen av *Upplands runinskrifter* var försvunnen, men den återfanns 1977 i bogårdsmuren (fig. 7) och står nu på kyrkogården (Gustavson & Snædal Brink 1980, s. 235). I UR (4 s. 375) har inskriften återgetts efter Hadorph och Leitz träsnitt (B 452, fig. 6) på följande sätt:

-ṭiʀ ref : nha---kumr : nʀn

På avdraget i Fh 2 har Peringskiöld ändrat det första ordet till **-ftiʀ** och satt in ett kolonformat skiljetecken efter detta. De tre raka stavarna efter **nha** (i UR återgivna som **---**) har ändrats till **þil** med alternativet **i** för den sista runan i runföljden. När stenen återfanns befanns inskriften i stället lyda (Gustavson & Snædal Brink 1980, s. 235 f.):

...-tiʀ : ref : nha bi-kumr : þoʀna...

Den runa som Peringskiöld uppfattade som ᚹ **þ** har här i stället lästs som ᛒ **b**, medan hans **l**-runa (ᛚ) har lämnats oidentifierad. Om den senare skriver dock Thorgunn Snædal: ”I runa 13 är huvudstaven säker, ca 2 cm t. h. om denna huvudstavs övre del finns en mjuk avlång fördjupning parallellt med huvudstaven; den är 3,5 cm lång och har ej bistavsläge.” Det finns alltså strukturer i stenytan vid denna runa som Peringskiöld har uppmärksammat, vilket visar att ändringarna med rödkrita bygger på observationer på själva stenen, inte på antaganden gjorda vid skrivbordet.

Att Peringskiölds ändringar med rödkrita i den aktuella handskriften bygger på verkliga iakttagelser är ett viktigt konstaterande, eftersom många av runstenarna i just Bälinge socken senare har försvunnit. Korrigeringarna utgör alltså en viktig källa för kännedomen av dessa inskrifter, vilket inte riktigt tycks ha uppmärksammats av utgivarna av *Upplands runinskrifter*. Här citeras visserligen ibland Peringskiölds läsningar såsom de är återgivna med runor i den beledsagande texten, men ändringarna på själva träsnitten har inte fått den uppmärksamhet som de förtjänar. Kanske antogs de mest vara gjorda på fri hand, vilket de uppenbarligen inte är.

Tydligt är också att Peringskiöld i många fall tycks ha skrivit den beledsagande texten medan han bara hade tillgång till Hadorphs träsnitt. Både läsningen och tolkningen är nämligen ofta korrigerade i enlighet med de ändringar som han har gjort på träsnitten. På den tidigare omnämnda U 1074 har Peringskiöld ursprungligen tolkat två av namnen som ”Jässfred” och ”Sigdjärf” (se fig. 1). Detta har senare genom strykningar ändrats till ”assfred” och ”djärf” efter de iakttagelser som han måste ha gjort på plats. I flera fall har Peringskiöld också tillfogat hastiga anteckningar om stenarnas placering med blyerts, vilket rimligtvis betyder att han har haft med sig dessa folioark ute i fält.

Fig. 8. Den svårlästa U 1083 Gysta med Peringskiölds korrigeringar. Efter Fh 2. Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

Bälinge socken är speciell genom mängden av runstenar. Detta noterades redan av Carl Säve (1856, s. 133), som genom J. G. Liljegrens *Run-Urkunder* (1833, s. 14–16) kände sammanlagt 32 inskrifter från denna socken och konstaterade att ”hon är eller varit den runstensrikaste socken i hela verlden”. När han i augusti 1856 besökte Bälinge kunde han dock bara återfinna tolv av dessa stenar (Säve 1856, s. 134), alltså något mer än en tredjedel. Siffrorna har sedan bättrats på genom nyfynd och återfynd. Idag uppgår antalet kända runstenar från Bälinge till 38, men i dag finns det andra socknar som kan berömma sig av att vara runstensrikast. Bälinge håller dock ett annat och mer dystert rekord. Av de 38 kända runstenarna är 18 eller nästan hälften fortfarande försvunna. Snittet för försvunna runinskrifter i Sverige ligger annars på knappt en femtedel av det kända beståndet (Williams 1990 s. 21).

En genomgång av de runstenar som finns publicerade från Bälinge i *Upplands runinskrifter* visar också att utgivarna för försvunna inskrifter i åtta fall har valt att återge dessa efter träsnitten i Bautil med Hadorphs läsning, medan Peringskiöld bara har utnyttjats i ett enda fall (den ovan nämnda U 1074). Även bland de nio inskrifter som delvis har supplerats efter äldre källor ligger Hadorphs läsningar uttryckligen till grund för tre.

Visserligen handlar Peringskiölds noteringar mest om detaljer i läsningarna som sällan ändrar något i innehållet, men som ändå kan vara viktiga när det handlar om att etablera den sannolikaste läsningen av en inskrift. Som exempel kan nämnas den försvunna U 1087 Lövsta, där namnet *Gærðarr* efter Hadorph har återgetts som **karþar**. Enligt Peringskiöld ska den andra runan i stället ha varit **e** och så har den även lästs av Bureus, Rhezelius och Celsius. Det råder då knappast någon tvekan om att det har stått **kerþar** på stenen. Peringskiöld har även ändrat formen på **o**-runan i **sino** från ᚾ till ᛁ och övervägt om inte de stungna runorna ᚢ **y** och ᚴ **g** i **syni** respektive **grikium** egentligen har varit ᚢ **u** och ᚴ **k**. Det senare stöder Celsius läsning av de aktuella orden.

På den uppenbarligen mycket svårlästa U 1083 Gysta (fig. 8) har Peringskiöld läst den första runan i Hadorphs **ystain** som en ostungen **u**-runa och ändrat **broþra sin** till **broþur · sin**. Det senare är den förväntade formen av släktskapsordet i fråga och det skulle kunna vara gjord på fri hand, men korrigeringen av **y**-runan visar att den rimligtvis bygger på en granskning i fält.

Värdefulla är också de noteringar som har gjorts på träsnittet av U 1088 Lövsta (fig. 9), en sten som har haft en hel del egenartade skrivningar och som dessutom verkar ha varit rätt svårläst. Här har han bl.a. ändrat de två inledande runorna i namnet **gatilʀutr** (*Kætilmundr*) till **ke**, varvid namnet i stället får formen **ketilʀutr**, en läsning som också Celsius senare har hävdat och som säkert är den riktiga. Mer oklart är hur man ska ställa sig till de ändringar som Peringskiöld har gjort i den underliga runföljden **amrigar**, som ser ut att ha inlett inskriften, men som han uppenbarligen har tolkat som den dödes namn. I den

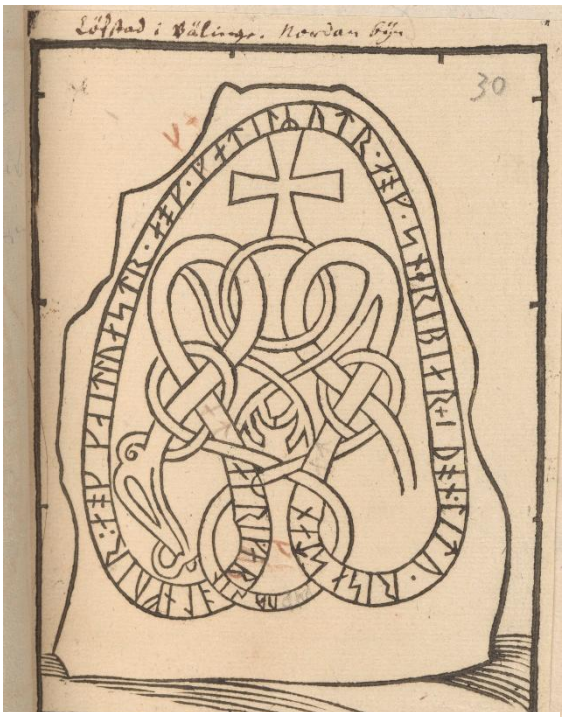

Fig. 9. Den svårlästa U 1088 Lövsta med Peringskiölds korrigeringar. Efter Fh 2. Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

beledsagande texten översätter han det med »Amrik» och har på träsnittet ändrat **g** till **k**, men också som det verkar **a** till **u** och även korrigerat formen på den nedre bistaven i den sista **r**-runan. Framför detta ord har han på två olika ställen med blyerts satt in ordet **at** dvs. »efter». Blyerts har också använts för att komplettera Hadorphs **uu sin** i den smalare slingan som håller ihop rundjurets båda ändar nedtill på stenen, till något som ser ut som **faþur sin**.

Intrycket är att Peringskiölds användning av rödkrita respektive blyertspenna har olika betydelser. Det som är skrivet med rödkrita svarar mot iakttagelser som har gjorts på själva stenen, medan blyerts i regel har använts för rekonstruktioner och emenderingar.

I något fall kan också Peringskiölds noteringar ge anledning till att fundera på en annan tolkning än den som har framförts i *Upplands runinskrifter*. På den försvunna U 1094 Rosta bro har utgivarna valt att följa Olof Celsius läsning av den dödes namn som **b...urn** dvs. *B*[*i*]*orn* ”Björn”. Om den antagna lakunen i namnet har Celsius noterat: ”slätt, och | kanske afspruckit” (Fm 60:1 s. 18). På Hadorphs och Leitz träsnitt (B 468, fig. 10) finns på motsvarande plats i slingan bara fyra raka huvudstavar utan några bistavar. Peringskiöld har här i stället läst **brun**, men till skillnad från Celsius inte markerat något skadat parti. Det kan i så fall i stället handla om namnet *Brūnn* ”Brun”, som förekommer på en östgötsk runsten (Ög 21) och som även har talrika belägg i fornsvenskan (SMP 1 sp. 506–507, s.v. *Brun*). Här står alltså två textvittnen emot varandra och det är egentligen omöjligt att avgöra vilken läsning och tolkning som ska sättas i första rummet. Peringskiölds uppfattning måste dock i detta fall betecknas som *lectio defficilior* och den som i första hand borde föredras. (Kombinerar man Peringskiölds **brun** × med den **a**-runa (ᛏ) som Hadorph har i stället för det kryssformiga skiljetecknet skulle det även kunna handla om en form av det vanliga namnet *Brūni*.)

Den 14 maj 1694 besökte Peringskiöld enligt egen utsago Fjuckby i Ärentuna socken, där han i ett träsnitt i större skala (B 498) har

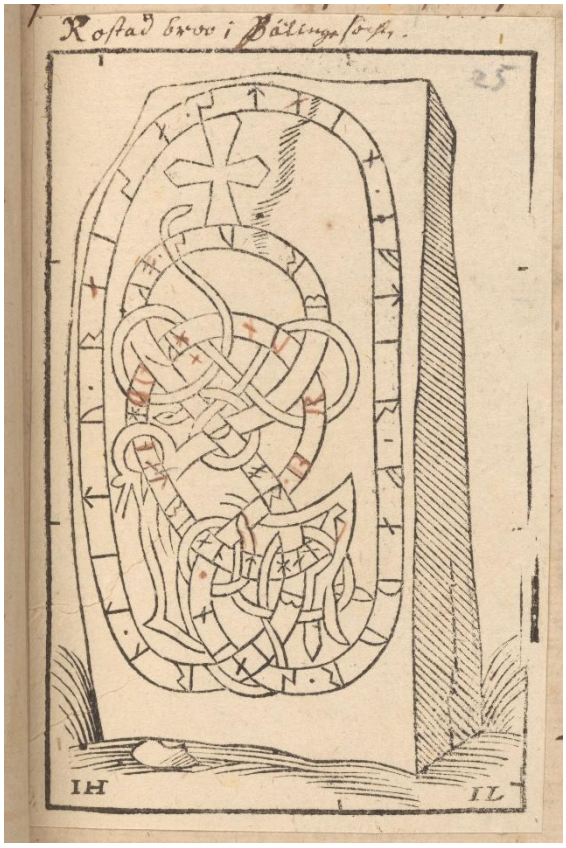

Fig. 10. U 1083 Rosta bro, där Peringskiölds ändringar med rött kan ge upphov till en nytolkning. Efter Fh 2. Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

Fig. 11. Peringskiölds träsnitt från 1694 av de båda Fjuckbystenarna (U 1016 och U 1017) i Ärentuna socken (Fh 2). Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

skildrat de två runstenar som fanns där (Fh 2, bl. 57r, se fig. 10). I centrum står U 1016 som antas vara tillägnad en Greklandsfarare, medan den andra runstenen (U 1017) avbildas i bakgrunden med knappt urskiljbara runor.

Även denna detaljerade framställning visar sig vid närmare granskning bygga på ett tidigare träsnitt av Hadorph och Leitz, vilket finns inklistrat några sidor längre fram i handskriften (bl. 59r). Peringskiöld har också gjort några marginella ändringar på detta träsnitt. Det inledande personnamnet som hade återgetts som **liuir** har han i stället läst **tuir**, ett skiljetecken med formen ᚿ har ändrats till **:** och av ett annat har han gjort en **i**-runa, men det är i stort sett allt. Utanför träsnittets ram har han däremot med lätt hand skissat omgivningarna i blyerts och även ritat in den andra runstenen (se fig. 13). Den mer detaljerade framställningen av denna sten måste han även här ha hämtat från ett träsnitt av Hadorph och Leitz (B 507),

Fig. 12. Hadorphs träsnitt av U 1017 i Fh 2. Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

Fig. 13. Förlagan till träsnittet i föregående figur: Hadorphs och Leitz träsnitt av U 1016 med Peringskiölds korrigeringar och blyertsskiss av det omgivande landskapet (Fh 2). Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

som finns i samma handskrift (bl. 56v, fig. 12). Här har han också med rödkrita tillfogat några nya iakttagelser, bl.a. en vågrät linje nedtill på stenen som tydligt framträder på hans eget träsnitt (se fig. 11).

Tydligen är detta hela underlaget till det landskap som finns på det slutgiltiga träsnittet. Samtidigt har ristningen på den större av stenarna framställts som mer komplett än Hadorph framställt den. Förlagorna finns här liksom var fallet med den ovan nämnda U 1074 i Bälinge kyrka hos föregångarna och det är inte svårt att peka ut de exakta förebilderna. Slingorna med runor på stenens mittyta som saknas hos Hadorph är hämtade från Bureus kopparstick i Ff 6 (fig. 14), vilket i sin tur bygger på Rhezelius teckning i Fa 10:1 (bl. 70r). Utformningen av den stora slingknuten nedtill på stenen har tydligen inspirerats av en annan av Rhezelius teckningar som finns i handskriften Fl 1 (bl. 59r, se fig. 15). Det senare är uppenbarligen en tillrättalagd renritning, där framställningen av denna del av ristningen förmodligen är en ren konstruktion.

I ett av mina tidigare bidrag (Källström 2025, s. 13) spekulerade jag om man från Peringskiölds detaljrika träsnitt i stort format till och med skulle kunna göra iakttagelser rörande vegetationen. Med det ovan gjorda konstaterandet om hur åtminstone en del av dem har tillkommit är jag numera skeptisk. De mindre växterna finns ju inte med i blyertsskissen och sannolikt handlar det om stiliserade typer som bara slumpvis har satts in. Detta är också ett svar som jag tidigare har fått av botaniskt kunniga som jag har konsulterat.

Stormaktstidens runstensavbildningar är i de flesta fall tillkomna i samarbete mellan antikvarier och professionella tecknare. De är alltid ritade i skala och deras källvärde är ofta mycket högt. Som har framgått av ovan kan dock mycket ha hänt mellan den ursprungliga

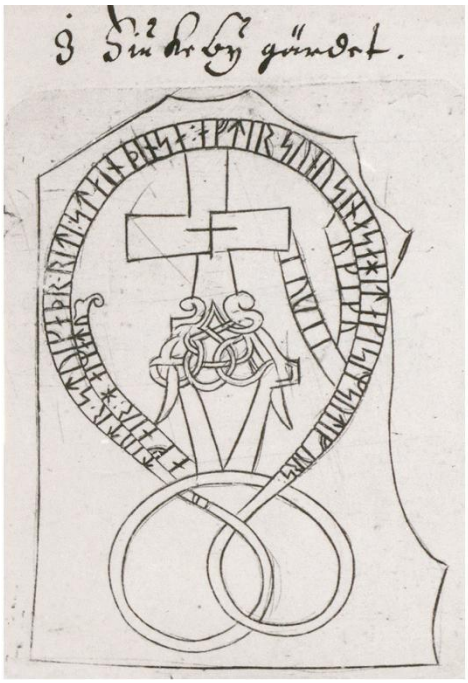

Fig. 14. Bureus kopparstick av U 1016 i Ff 6. Foto: ATA (PDM).

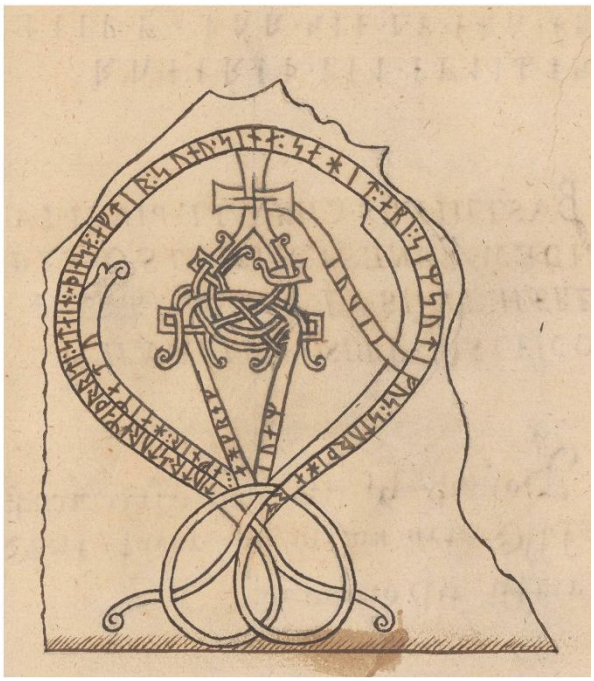

Fig. 15. Rhezelius teckning av U 1016 i Fh 2. Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

teckningen och det slutgiltiga träsnittet, vilket kan vara viktigt att känna till för den som vill använda detta material som källa.

Samtidigt har en närmare undersökning av Peringskiölds behandling av de äldre träsnitten i Fh 2 visat att de ändringar som har gjorts med rödkrita inte är tillkomna på fri hand utan är resultatet av en systematisk omgranskning av ristningarna i fält. Det rör sig alltså här om originaldokumentation av Peringskiöld, som inte alls har fått den uppmärksamhet som den förtjänar.

Referenser

Kungliga biblioteket

Fa 10:1 = Bureus, Johannes: Monumenta veterum gothorum in patria 1. Länk

Fa 10:2 = Bureus, Johannes: Monumenta veterum gothorum in patria 2. Länk

Ff 6 = Bureus, Johannes: Runstenar i kopparstick och träsnitt.

Fh 2 = Peringskiöld, Johan: Monumenta Sveo-Gothorum 2. Tiundaland. Länk

Fl 5:3 = Peringskiöld, Johan: Diverse monumenter. Länk

Litteratur

B + nr = Nr i Bautil.

Bautil = Göransson, Johan, 1750: *Bautil, det är: Alle Svea ok Götha Rikens Runstenar, upreste ifrån verldenes år 2000 til Christi år 1000* … Stockholm. Länk

Gustavson, Helmer & Snædal Brink, Thorgunn. 1980. Runfynd 1979. *Fornvännen* 75, s. 229–239. Länk

Källström, Magnus. 2025. Johan Peringskiöld och landskapet. *Meddelanden från RiViH-projektet* 2, s. 6–13. Länk

Liljegren, J. G. 1833. *Run-Urkunder. Aftryck för Run-Forskningens Vänner*. Stockholm. Länk

Peringskiöld, Johan. 1710. *Then första boken af Swea och Götha minnings-merken vthi Vplandz första del Thiundaland* … Stockholm. Länk

– 1719. *Monumenta Ullerakerensia cum Upsalia nova illvstrata, eller: Vlleråkers häradz minnings-merken, med nya Vpsala, vti Vplands första del Thiundaland* … Stockholm. Länk

Schück, Henrik, 1935. *Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien* IV. Antikvitetsarkivet 1. Stockholm. Länk
SMP = Sveriges medeltida personnamn. [Numera:] Utg. av Institutet för språk och folkminnen. 1–. 1967 f. Uppsala. Länk
Säve, Carl, 1856 (tr. 1857). Sveriges Runstenar och nödvändigheten af deras vårdande. *Nordisk universitets-tidskrift* 2, s. 123–140. Länk
Sö + nr = Nr i SöR.
SöR = *Södermanlands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Erik Brate och Elias Wessén. 1924–36. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 3.) Länk
U + nr = Nr i UR.
U Fv1976;104 = Runsten från Uppsala domkyrka publicerad på s. 104–106 i Gustavson, Helmer. 1976. Runfynd 1975. *Fornvännen* 71, s. 96–109. Länk
UR = *Upplands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Elias Wessén och Sven B. F. Jansson. 1–4. 1940–58. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 6–9.) Länk
Williams, Henrik. 1990. *Åsrunan. Användning och ljudvärde i runsvenska steninskrifter*. Uppsala. (Runrön 3.) Länk
Ög + nr = Nr i *Östergötlands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Erik Brate. 1911–18. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 2.) Länk

Liljekonvalj med bär. Avbildad i handskriften Fl 5:7 mitt bland skisserna av kyrkor och kyrkovapen i Trögd i Uppland (s. 107 i manuscripta.se). Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

Inbjudan till doktorander och forskare

Bedriver du eller planerar du att starta ett forskningsprojekt som tangerar RiViH-projektet och som berör de arkivsamlingar som står i centrum för projektet? Då är du välkommen att ingå i vårt nätverk för externa forskare!

Ett viktigt mål med projektet är att synliggöra de samlingar vi digitaliserar och se till att de används mer flitigt av inte minst doktorander och forskare. Då den antikvariska verksamheten var mycket bred under den period som projektet fokuserar på är forskningsmöjligheterna många (se *Meddelanden från RiViH-projektet* 2025 nr 1). För den oinvigde kan det dock vara svårt att orientera sig i samlingarna och fullt ut förstå dess källpotential i relation till olika forskningsfrågor.

Genom att ingå i vår externa forskargrupp får du möjlighet att diskutera din forskning och ta del av andras forskningserfarenheter kopplat till våra samlingar. Du kan även delta i våra inplanerade seminarier och webbinarier, publicera artiklar i vårt *Meddelande från RiViH-projektet* och presentera din forskning på vår digitala forsknings- och digitaliseringsplattform. Hör gärna av dig ifall du är intresserad till någon av följande:

Ola Wolfhechel Jensen: ola.jensen@raa.se

Chris Haffenden: chris.haffenden@kb.se

Emma Hagström Molin: emma.hagstroemmolin@raa.se

Magnus Källström: magnus.kallstrom@raa.se

Christopher Natzén: christopher.natzen@kb.se

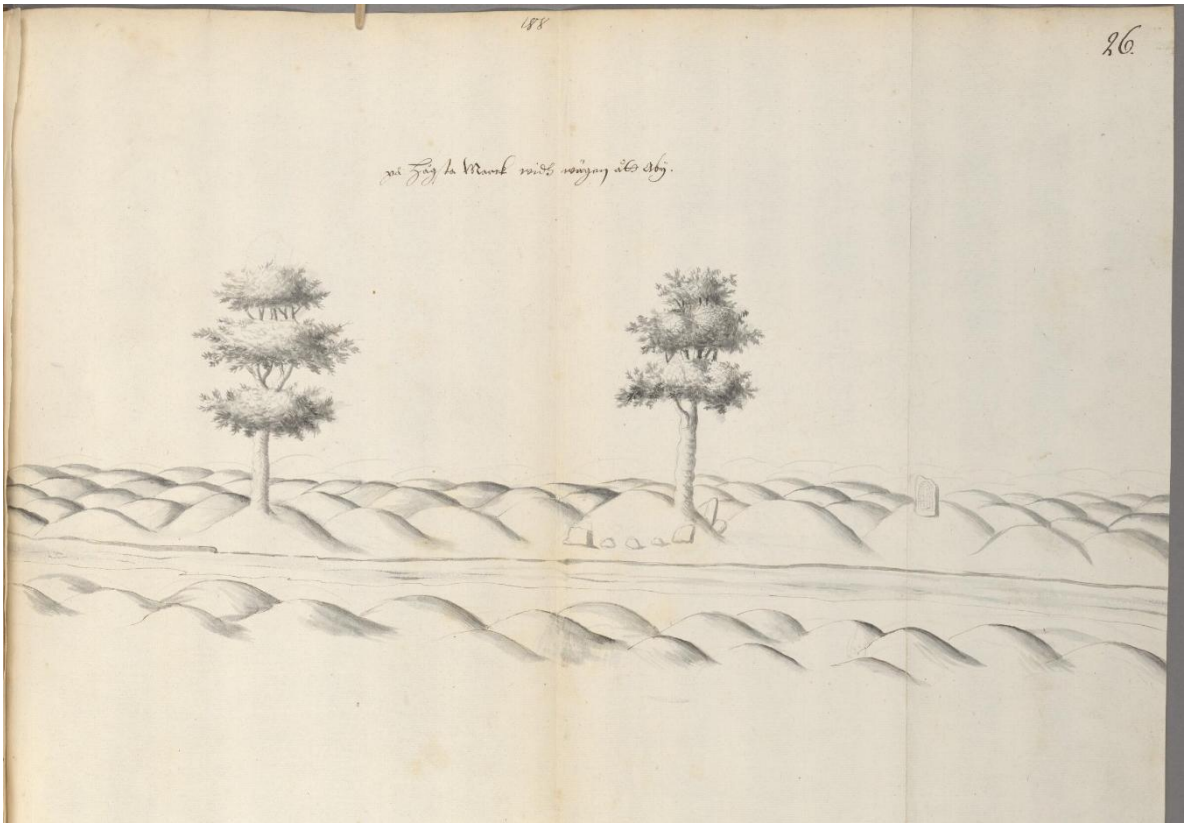

Gravfältet vid Häggestad ("på Hågsta Marck widh wägen åth Aby") i Heda socken (L2012:7974/ RAÄ Heda 107:1) med runstenen Ög 133. Ur Elias Brenner och Johan Leitz "Kyrkor och minnesmärken i Östergötland" från 1670 (Fm 30).
Foto: Kungliga biblioteket (PDM).